

УДК 81'25:80

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.4.18>

Я. Г. МАР'ЯНКО

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки та міжнародної комунікації,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса, Україна
Електронна пошта: maryanko.yanina@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-7936-2562>*

Т. С. БОСА

*старший викладач кафедри мовної підготовки та міжнародної комунікації,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса, Україна
Електронна пошта: tatabosaya2007@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-0806-6528>*

С. Ф. ЛАЗАРЧУК

*старший викладач кафедри мовної підготовки та міжнародної комунікації,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса, Україна
Електронна пошта: lazarchuk7@odaba.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-0745-9151>*

**СУЧАСНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ:
МОВНИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ**

Стаття пропонує глибокий аналіз лінгвістичних, комунікативних та культурних аспектів перекладу з огляду на сучасні теорії та практичні підходи. Перекладач розглядається не лише як посередник між двома мовними системами, а й як активний учасник діалогу культур – відповідальний за ефективну передачу значень, цінностей і стилістичних відтінків.

Особлива увага приділяється лінгвістичним трансформаціям, включаючи лексичні, граматичні та фоноетичні зміни, що відбуваються під час перекладу. Ці трансформації представлені як необхідні інструменти для досягнення еквівалентності та збереження експресивного потенціалу вихідного тексту. На комунікативному рівні стаття досліджує стратегії адаптації до очікувань цільової аудиторії, підтримку прагматичної функції оригіналу та врегулювання міжкультурних відмінностей у конструюванні значення.

Культурний вимір перекладу аналізується через відтворення культурних кодів і символів, а також передачу національно-специфічних елементів, таких як реалії, метафори, ідіоми та форми звертання. У статті стверджується, що переклад виходить за межі формальної заміни та вимагає глибокої міжкультурної компетентності – здатності передбачати сприйняття цільовою аудиторією та тонкої чутливості до динаміки культурної взаємодії.

Дослідження інтегрує ідеї з лінгвістики, комунікативних досліджень, теорії перекладу та культурології. Приклади, взяті з художніх текстів, журналістського дискурсу та соціальних медіа, ілюструють різноманітні виклики перекладу та стратегії, що використовуються для їх подолання. Результати підкреслюють необхідність гнучких та творчих підходів у практиці перекладу, підкреслюючи подвійну роль перекладача як інтерпретатора та співтворця значення в глобалізованому комунікативному просторі.

Ключові слова: переклад, трансформації, художній текст, культурологія, дискурс, реалії, адаптації, простір.

Поставлення проблеми. Сучасне перекладознавство визначається інтеракцією культур, що забезпечує виявлення специфіки міжмовної взаємодії та інтеграцію наукових підходів. Його теоретичні засади формувалися від античної філософії перекладу (Цицерон) та середньовічної традиції (Ієронім) до філософії

мови (В. Гумбольдт, І. Гердера), герменевтики (Х. Гадамер, М. Хайдеггер) і методології перекладу (Ф. Шлейєрмахер). Вагомий внесок у розвиток дисципліни зробили зарубіжні дослідники О. Швейцер, Ж. Мунен, Т. Сейворі, Дж. Штайнер, а також представники сучасної західної думки – С. Басснетт, Л. Бенуті,

В. Беньямін, Ж. Дерріда, У. Еко, П. Рікер, Дж. Турі. Вітчизняна традиція (І. Франко, М. Рильський, П. Тичина, О. Кундзіч, І. Заславський) зосереджена на питанні художнього перекладу, зокрема на відтворенні стилю, культурних кодів та естетичного впливу оригіналу. Таким чином, дослідження перекладу поєднують мовознавчі, культурологічні й естетичні аспекти, акцентуючи на ролі лінгвокультурних особливостей і національного колориту [Bosa, Maryanko 2024 : 246].

Об'єктом дослідження є переклад як форма міжмовної комунікації в умовах сучасних європейських і національних викликів. **Предметом** дослідження є лінгвальні, комунікативні й культурологічні аспекти перекладу у контексті взаємодії європейських і вітчизняних наукових підходів. **Мета** статті полягає у з'ясуванні специфіки та функцій перекладу в контексті сучасних наукових тенденцій, а також у визначенні впливу цих тенденцій на розвиток перекладознавства та міжкультурної комунікації. Основна **проблема** дослідження полягає у відсутності комплексного аналізу перекладознавчих студій у контексті взаємодії європейських і національних тенденцій, а також у недостатній розробленості взаємодії лінгвальних, комунікативних і культурологічних аспектів перекладу.

Досягнення мети потребує вирішення таких **завдань**:

- 1) розкрити сутність поняття “*лінгвістичні студії перекладу*” у сучасному науковому дискурсі;
- 2) проаналізувати європейські та вітчизняні тенденції розвитку перекладознавства;
- 3) виявити особливості лінгвальних, комунікативних та культурологічних аспектів перекладу;
- 4) визначити спільні та відмінні риси в підходах до перекладацьких студій у європейському й українському контекстах;
- 5) окреслити перспективи розвитку перекладознавчих досліджень в умовах глобалізації та зростання міжкультурних контактів.

Актуальність дослідження полягає в тому, що у ХХІ ст. переклад постає як багатовимірне явище, що поєднує мовні, комунікативні та культурні аспекти. Його значення зростає в умовах глобалізації та міжкультурної комунікації, що зумовлює потребу в інтеграції європейських

і національних підходів та вироблення нових наукових моделей аналізу.

Засади теорії та практики перекладу були сформульовані у працях багатьох мовознавців (Зорівчак 1989; Карасика 2004; Кияка 2006; Коломійця 2004; Некряч 2008; Чалої 2006; Чередниченко 2007; Benjamin 1973; Catford 1965; Danks 1997; Duff 1989; Hatim 1990; House 1997; Newmark 1993; Nida 1964; Steiner 1992; Werner 1987 та ін.). Таким чином, проблематику перекладу як творчого процесу не можна вважати новою, адже її опрацювання відбувалося на належному науковому ґрунті. Відтоді актуальними залишаються проблеми історії, теорії та практики перекладу, що досліджуються в межах україністики (Т. Гаврилів, Н. Дзюбишин-Мельник, М. Зарицький, Р. Зорівчак, Т. Іваніна, Т. Кияк, С. Ковганюк, В. Коптілов, І. Корунець, А. Левицький, А. Науменко, О. Огуй, В. Радчук, М. Рильський, П. Тичина, І. Франко та інші); і в зарубіжній лінгвістиці (Г. Гьоніг, К. Райс та інші).

Лінгвальні аспекти перекладу послідовно досліджуються у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві (Демецької 2020; Кальниченко 2018; Nida 1964; Catford 1965). Комунікативні проблеми перекладу розробляють українські (Охременова 2019; Коломієць 2016) та зарубіжні дослідники (House 2015; Vermeer 1989). Культурологічний вимір перекладу акцентовано у працях С. Баснетт (2002), Л. Венуті (1995), А. Лефевра (1992), а також українських учених (Басай 2021; Радчук 2017). Адаптацію й адекватність перекладу, дискурсивні й текстові аспекти досліджують В. Демецька, О. Кальниченко, В. Подміногін. Попри значну кількість праць, системних студій щодо лінгвокультурної специфіки перекладних текстів наразі бракує.

У процесі перекладу відбувається діалог культур оригіналу та перекладу, що зумовлює необхідність вибору стратегії лінгвокультурної адаптації. Це питання залишається актуальним як для перекладознавства, так і для лінгвокультурології, адже стосується взаємодії мови та культури. У перекладознавстві важливим є принцип еквівалентності, сформульований К. Шродером: визначальною ознакою перекладу має бути комунікативно-функціональний ефект, еквівалентний впливу оригіналу на адресата [Schroder 1990 : 43].

Отже, завдання перекладача – створити текст перекладу, здатний викликати аналогічну реакцію в іншомовного читача. На думку К. Шродера, перекладачеві не слід вводити до тексту елементи власного світосприйняття. Проте така позиція видається дискусійною, адже перекладач водночас виступає адресатом вихідного тексту й інтерпретує його крізь призму мовної системи та культурного середовища, формуючи власну систему культурних маркерів, які надають тексту перекладу додаткової смислової та культурологічної насиченості. Таким чином, переклад стає носієм як національної, так і чужої культури, формуючи особливий лінгвокультурний простір.

Перекладознавство як наука перебуває на перетині лінгвістики й літературознавства, у межах якої ключовими є текст оригіналу та мовні особистісті автора й перекладача, що відображають культуру-джерело й культуру-сприймача. Втім, у процесі перекладу перекладач “проникає у структуру оригіналу, в якому кристалізується відтворена автором модель світу. Це підштовхує перекладача до правильного, адекватного авторському задуму виділення основного в першотворі з урахуванням необхідних взаємозв’язків основних компонентів, а також усвідомлення структури глибокого розуміння оригіналу, оскільки у тексті художньої літератури як мовленнєвому мікроявищі кожна автономна мовна одиниця стає компонентом цілого, втрачаючи свою словникову самостійність і отримуючи нерозривні зв’язки з сусідніми одиницями та з усім висловлюванням загалом” [Кияк, Огуй, Науменко : 66].

Переклад є важливим видом мовної діяльності, необхідним для роботи фахівців різних сфер і подолання мовних бар’єрів. Його роль у міждержавній комунікації та обміні інформацією зростає, про що свідчить розширення ринку перекладу, підготовка фахівців і розвиток автоматичних перекладацьких систем, що стимулює розвиток науки про перекладознавство. Переклад є ключовою складовою національно-літературного процесу, виступає посередником між літературами. Художній переклад передає не стільки зміст, скільки стає “відображенням думок і почуттів автора прозового або поетичного першотвору за допомогою іншої мови, перевтілення його образів у матеріал іншої

мови” [Зарицький : 56]. Це вимагає від перекладача високої ретельності й ерудованості, адже у перекладеному творі відображаються не лише певні події, а й філософські та естетичні погляди автора.

Однією з проблем художнього перекладу є співвідношення авторського та перекладацького контекстів. Автор відображає дійсність через власне сприйняття, тоді як перекладач має справу вже з текстом і його “вторинним” відображенням, створюючи новий художній образ у перекладі. Під контекстом у науковій літературі (Г. Колшанський, О. Селіванова, З. Хованський, В. Ярцевої) розуміють мовне оточення мовної одиниці й розрізняють кілька типів контексту – вузький, тобто “текстовий фрагмент, речення, словосполучення, які визначають семантику певної мовної одиниці” [Селіванова 2006 : 252], широкий – “з цілим текстом, зважаючи на те, що лише цілісний текст забезпечує тлумачення змісту його одиниці” [Там само : 253], – і екстралінгвістичний. Широкий контекст може охоплювати абзац, розділ або весь твір загалом. Якщо широкого контексту недостатньо, перекладач звертається до позалінгвістичного (екстралінгвістичного) контексту, який передбачає “глобальні умови оптимального забезпечення комунікації, зокрема, її мети, рольової природи комунікантів, їхніх тезаурусів, соціального й культурного середовища комунікації і т. ін.” [Селіванова : 254].

Таким чином, художній переклад визначається як об’єктивними чинниками, так і суб’єктивними. Абсолютної точності досягти неможливо: мовна система приймаючої літератури не здатна повністю передати зміст оригіналу, тож перекладач завжди вносить власну інтерпретацію. У художньому перекладі значну роль відіграє особистість перекладача, який певною мірою виступає співтворцем, адже твір має народитися в новій мовній ситуації завдяки майстерності перекладача. Однією з ключових проблем художнього перекладу є проблема точності та вірності перекладу. У прозі головним є змістове та стилістичне навантаження слова, тоді як у поезії воно підпорядковується ритмічній організації тексту, що впливає на його стилістичні й смислові властивості [Зарицький 2004 : 56].

Ідею “всесвітньої літератури” обґрунтував Й. Гете, який вважав працю перекладача “однією з найважливіших і гідних справ, що зв’язують воедино всесвіт” [Гете 1982 : 7]. У добу глобалізації роль перекладу зростає, навіть попри поширення міжнародних мов, адже він часто здійснюється через посередництво інших мов. Переклад збагачує мову й культуру новими образами, жанрами та концептами, прискорює зовнішні й внутрішні впливи, продовжуючи буття твору й культури та сприяючи їхньому подальшому розвитку.

Головними проблемами сучасного перекладознавства є:

- 1) розробка поняття еквівалентності оригіналу й перекладу в її співвідношенні з поняттями адекватності, релевантності, інваріантності тощо;
- 2) установлення типів еквівалентності та чинників їхнього балансу при перекладі;
- 3) моделювання процесу перекладу;
- 4) визначення перекладацьких стратегій;
- 5) опис типів перекладу та специфіки стратегій, які застосовуються при цьому;
- 6) аналіз засобів прагматичної адаптації перекладу;
- 7) інвентаризація перекладацьких лакун і способів їхньої компенсації;
- 8) розробка методів дослідження перекладу та способів оцінки його повноти, точності, відповідності прагматичного впливу;
- 9) виділення та класифікація помилок при перекладі;
- 10) систематизація перекладацьких трансформацій і відповідників;
- 11) опис умов вибору мовних засобів при перекладі;
- 12) розробка прикладних напрямів перекладознавства тощо [Селіванова 2006 : 456].

Сучасне перекладознавство дає змогу осмислювати лінгвістичні та літературознавчі засади художнього перекладу. Переклад не лише забезпечує міжмовне порозуміння, а й сприяє збагаченню культуру та пізнавальної сфери суспільства. Як міждисциплінарна мовознавча галузь, перекладознавство розширює дослідницькі межі, взаємодіючи із семантикою, лінгвістикою тексту, дискурсологією, когнітивною та комунікативною лінгвістикою тощо. Переклад постає не просто тлумаченням, а творчим актом, що

відтворює ідейно-художні цінності оригіналу з урахуванням традицій іншої культури.

Переклад є інтерпретацією, що долає відстань між текстом і культурною епохою його автора та інтерпретатора. Опанування смислу сприяє розширенню саморозуміння через розуміння іншого. Це не просто мовна заміна, а процес інтелектуального розвитку: засвоюючи нову мову, перекладач опановує й культуру, що спричиняє як індивідуальні, так і суспільні зміни, підвищуючи культурний потенціал людини й суспільства загалом [Ребрій 2012 : 23]. В умовах глобалізації роль перекладу посилюється: національні культури залишаються “відкритими” до іноземних впливів, але водночас опираються нав’язуваним стереотипам, що можуть становити загрозу етнічній ідентичності. Відтак перекладознавство перебуває в центрі політичних, економічних і культурних викликів, які окреслюють парадигму “виклик/відповідь”, “своє/чуже”, “глобальне/локальне”.

Вітчизняні мовознавці часто нехтують літературознавчими підходами. Як зазначає Р. Гром’як, “рідко хто з перекладознавців враховує літературознавство в повному обсязі, а компаративістику зокрема”. Це призводить до ситуації, коли перекладач, ігноруючи закони літературної теорії та компаративістики, здійснює переклад художнього тексту без урахування його належності до літературного напрямку, індивідуального стилю автора чи особливостей його світогляду. Оскільки літературознавці наголошують на комплексності проблеми художнього перекладу, актуальним стає синтез методологічних підходів різних дисциплін. Одним із перспективних напрямів вважають принцип “стереоскопічного читання”, що передбачає паралельне освоєння простору оригіналу та одного та цільових текстів, створених перекладачами [Чередниченко 2007 : 20]. Додатково продуктивним є звернення до компаративістики, здатної розширити інтерпретаційні моделі осмислення іншомовного літературного твору, який через переклад інтегрується в художнє життя іншої культури.

Серед них особливо можна виокремити наступні:

- 1) рецепції;
- 2) інтерпретації / реінтерпретації;
- 3) літературний контекст.

Представники рецептивної естетики (В. Ізер, С. Фіш, Г. Яусс) виходять з того, що свідомість людини містить структури, які забезпечують сприйняття художнього тексту. Літературний твір постає як процес прочитання, під час якого смисл виникає у взаємодії тексту з досвідом і знанням читача. “Очікування читача” виступає критерієм добору творів для читання та перекладу. Перекладач, ідентифікуючи себе як читача, керується власним естетичним відчуттям при виборі текстів для перекладу [Isère].

У цьому контексті особливий інтерес становить “сприйняття” іншомовного тексту перекладачем. В історії української літератури відомі випадки, коли переклад здійснювався не стільки для ознайомлення читача з чужою культурою, скільки для утвердження права іншомовного твору на існування в українському мовному просторі. Таким чином, перекладач демонстрував здатність української мови відтворити оригінал на високому естетично-художньому рівні. Водночас у таких перекладах провідною була не лише художня, а й ідеологічна мета – довести спроможність української літературної мови здійснювати повноцінний художній переклад.

Проблема контекстуальності завжди була сферою компаративістики, однак у художньому перекладі вона набуває нових значень. Важливим є не лише контекст створення оригіналу, а й літературний контекст культури, що сприймає переклад. Переклад не може бути механічним перенесенням твору, адже він пов’язаний із “готовністю” приймаючої літератури сприйняти здобутки іншої. Розгляд перекладу з позиції компаративістики дає змогу враховувати складні міжкультурні взаємини доби глобалізації, що безпосередньо впливають на його якість. Хоча окреслені проблеми та методологічні стратегії не вичерпують усієї складності теорії, вони становлять вагомий теоретичний й практичний підґрунтя перекладацької роботи [Marianko, Bosa, Kartel, Lazarchuk 2025 : 105-113].

Лінгвальні аспекти перекладу охоплюють мовні особливості та структурні елементи, що забезпечують адекватне відтворення змісту й форми оригіналу іншою мовою, зокрема лексичні, граматичні, стилістичні та семантичні трансформації [Мірам, Дейнеко]. По-перше, лексичний рівень вимагає вибору між прямим

відповідником і контекстуальною заміною, наприклад: переклад англійського слова *privacy* українською – *приватність* або *особистий простір* – демонструє різні способи адаптації: перший ближчий до кальки, другий – до смислового еквівалента. По-друге, граматичні трансформації пов’язані з розбіжностями у синтаксичних системах мов. Так, у перекладі німецького речення *Es wurde beschlossen, die Sitzung zu verschieben* можливі такі варіанти, як: *Було вирішено перенести засідання* або *Вирішили перенести засідання*. По-третє, стилістичні особливості вимагають уваги до ритміко-мелодійної організації тексту. У художніх перекладах значну роль відіграють фонетичні засоби: *алітерація*, *асонанс*, *звуконис*, наприклад: у перекладі віршів Й. Гете українською перекладачі часто шукають співзвуччя, яке створює емоційний ефект, наближений до оригіналу, наприклад: *Edel sei der Mensch, Hilfreich und gut!* – у перекладі М. Ореста: *Благородною будь, Добротворною будь, людино!*

Цікавим є ще той факт, що в сучасних медіатекстах і соцмережах перекладачі стикаються з новим викликом – передачею неологізмів та інтернет-мемів. Слово *tete* закріпилося в українській мові як *мем*, тоді як інші одиниці, наприклад, *cancel culture* потребують ширшої адаптації: *культура скасування*, *культура бойкоту*. Як зазначає О. Кальниченко, “лінгвальні трансформації завжди повинні підпорядковуватися не лише нормам мови перекладу, а й завданням комунікації” [Кальниченко 2018 : 52].

Текст для іншомовного читача є повноправним представником оригіналу, адже у міжмовній комунікації обидва тексти функціонують як комунікативно рівноцінні. Основне призначення перекладу – забезпечити повноцінну заміну оригіналу, що залежить від компетентності перекладача та його здатності нівелювати міжкультурні відмінності. Це можливе лише за досконалого володіння мовами та їхніми фонологічними, лексичними, граматичними й синтаксичними особливостями. Лексика будь-якої мови неоднорідна: універсальна використовується у всіх стилях, тоді як стилістично обмежена має додаткові конотації [Кияк, Огуй, Науменко : 88]. Головна складність перекладу полягає у відсутності повних відповідників, оскільки, за Ю. Найдою, “значення слова завжди

визначається не в ізоляції, а в межах культурного і комунікативного контексту» [Nida : 159].

В українських перекладах роману Дж. Джойса *Ulysses* слово *pub* перекладалося як *паб* або *трактир*. Обидва варіанти мають право на існування, але перший зберігає сучасний колорит, другий – стилістично наближує текст до архаїзованої лексики.

Також в англійських ЗМІ поширене словосполучення *fake news*. В українських перекладах воно відтворюється як *фейкові новини* (калька), *фальшиві новини* (смысловий переклад) або *дезінформація* (інтерпретаційний варіант). Кожний із цих варіантів перекладу має різний прагматичний ефект.

Розгляньмо ще один приклад: слово *hashtag* у перекладацькій практиці закріпилося як *“хештег”*, хоча були спроби калькувати його як *“мітка”* чи *“тег”*. Проте лише перший варіант прижився в молодіжному дискурсі, що демонструє силу мовної норми, сформованої спільнотою користувачів.

Граматичні трансформації у перекладі зумовлені передусім відмінностями мовних систем, хоча часто поєднують граматичні й лексичні чинники, набуваючи лексико-граматичного характеру. Вони полягають у зміні структури речення відповідно до норм мови перекладу та можуть бути повними або частковими. Такі трансформації також охоплюють перехід одних частин мови в інші, що зазвичай відбувається одночасно. Їхній масштаб варіює від мінімальних відхилень до так званого “парадоксального перекладу”, коли зовнішня несхожість із текстом оригіналу є значною, проте саме такий варіант виявляється оптимальним.

У перекладі роману “Великий Гетсбі” Ф. Фіцджеральда англійське *I was looking at an elegant young roughneck* передано українською як *“Я бачив перед собою елегантного молодика з грубуватими манерами”*. Тут англійський тривалий час (*was looking*) трансформовано в доконаний вид (*бачив*), що відповідає нормам української мови.

У трагедії “Фауст” Й. Гете зустрічається фраза *Verweile doch! du bist so schön!* (букв. “Затримайся ж, ти така прекрасна!”). Українські перекладачі подають варіанти:

– “Спинися, мить! Ти прекрасна!” (М. Лукаш) – у цьому перекладі збережено ритм, експресію та афористичність вислову;

– “Затримайся ж, ти така чудова!” (М. Орест) – цей варіант точніше передає семантику оригіналу, проте є менш ритмічним й урочистим.

Наведений приклад ілюструє, як стилістичні рішення перекладача впливають на емоційне сприйняття тексту.

Розгляньмо ще один приклад. У заголовках англійських газет часто використовуються каламбури: *Borisontheropes* (букв. “Бориснаканатах”, метафора боксу). Перекладач може відтворити це як “Борис – у скрутному становищі” (зміст без образу) або “Борис на межі поразки” (збережено метафору). Вибір варіанта залежить від стилю та комунікативної мети видання.

Ще один показовий приклад спостерігаємо в соціальних мережах. У підписах до відео на TikTok поширені стилістичні скорочення: *mood, vibes, goals*. В українському перекладі можливі буквальні кальки – *настрій, віби, цілі*, однак частіше вживаються адаптивні варіанти: *мій стан зараз, атмосфера, ідеал*. Це демонструє прагматичну стилістичну адаптацію сучасного медіакурсу.

Фонетика у перекладі часто залишається “невидимим” виміром, проте саме вона формує ритміко-емоційну атмосферу тексту. У художньому перекладі надзвичайно важливим є точне відтворення алітерації, асонансу та звукопису, які визначають інтонаційний малюнок твору та сприяють збереженню його поетичної гармонії. Розгляньмо приклад із трагедії Й. Гете “Фауст”: *Vom Eise befreit sind Strom und Bäche* – тут спостерігаємо алітерацію на звук [b]. М. Лукаш перекладає, як: *Від криги вже ріки і річки звільнились* – у перекладі відтворено алітерацію звуків [p], що забезпечує подібний фонетичний ефект.

Таким чином, перекладач свідомо відходить від буквальної точності задля збереження ритміко-звукової структури оригіналу.

У рекламних слоганах також часто використовується алітерація, наприклад: *Maybe she's born with it. Maybe it's Maybelline*. В українській адаптації: *Може, це від природи. Може, це Maybelline*. У цьому випадку алітерація майже зникає, що демонструє: у комерційному перекладі стилістична форма іноді поступається зрозумілості й ритмічній лаконічності.

Ономатопея є однією з найскладніших проблем перекладу. У різних мовах звукописні

елементи значно відрізняються: англійське *woof* → укр. *гав*, *cock-a-doodle-doo* → укр. *кукуріку*. Під час перекладу художніх творів перекладач повинен урахувати як дитячу, так і національну традицію відтворення звуків. Наприклад, у творі А. Мілн «Вінні-Пух». *Bang! Bang! Bang!* → *Бух! Бух! Бух!* – у цьому випадку збережено імітацію звуку удару, адаптовано до українського мовного відчуття. Як слушно зауважує С. Баснетт, «відтворення звукової організації тексту в перекладі не менш важливе, ніж зміст, адже саме звук створює емоційний ефект» [Bassnett : 87].

Лінгвальні аспекти перекладу охоплюють багаторівневі процеси трансформації, де вибір перекладача визначається не лише словниковою відповідністю, а й від прагматичними, жанровими та стилевими чинниками. Як зазначає Л. Коломієць, «мовна структура тексту завжди підпорядковується комунікативній інтенції та культурним очікуванням адресата» [Коломієць 2011 : 88]. Перекладач постійно стикається з дилемою: надати перевагу точності чи художній експресії. У результаті постає «подвійна вірність» – і до змісту, і до форми, що, за визначенням В. Демецької, свідчить про «інтелектуальну двоплановість перекладу» [Демецька 2007 : 96-102].

Література і мова кожного народу мають власну специфіку, зумовлену історичним розвитком, проте в них простежуються й спільні риси – як самобутні, так і сформовані під впливом культурних контактів. Літературні взаємини існують від давнини паралельно з економічними, політичними та культурними зв'язками, набуваючи в кожному епоху своєрідних форм. Передумовою є спільність суспільних закономірностей, відображених у мистецтві. Різний темп історичного розвитку зумовлює нерівномірну появу подібних явищ, але водночас сприяє формуванню споріднених художніх напрямів і методів. Взаємодія літератур виявляється у різних формах – від запозичення й наслідування до стилізації та образних паралелей. Це процес функціонування мистецтва слова, який трансформує його сприйняття та взаємини із суспільством, зберігаючи літературу як національне й водночас загальнолюдське надбання.

Об'єктивним законом розвитку літератури й культури загалом є те, що результати духовної

діяльності окремих народів стають надбанням усього людства. Національна замкненість і обмеженість стають неможливими, і з багатьох локальних літератур поступово формується феномен «всесвітньої літератури». Попри свою самобутність, національні літератури залишаються складниками регіонального й глобального літературного процесу, підпорядковуючись його загальним закономірностям. Як зауважив І. Франко, «національні культури взагалі й літератури зокрема розвиваються не за одним шаблоном, бо залежать від комплексу місцевих умов – соціальних, історичних, етнічних, географічних тощо» [Франко : 383].

У перекладі завжди важливим є розуміння того, для кого створюється текст. Як зазначав Х. Фермеєр у своїй теорії скопосу, «мета перекладу визначає стратегію перекладача» [Vermeer : 227]. Отже, один і той самий текст може набувати різних форм залежно від комунікативної ситуації та очікувань цільової аудиторії.

Розглянемо приклад із роману Дж. Роулінг *Harry Potter and the Philosopher's Stone*, який в українських перекладах мав два варіанти перекладу назви: *Гаррі Поттер і філософський камінь* та *Гаррі Поттер і чаклунський камінь*. Перший варіант відповідає оригіналу, другий – адаптований під дитячу аудиторію, яка може не знати алхімічного контексту твору. У цьому прикладі чітко простежується прагматичний чинник перекладу – орієнтація на читача.

Показовим є й приклад із соціальних мереж: мем *Ok, boomer* буквально перекладається як *Добре, бумере*, однак в українських перекладах частіше трапляються адаптовані варіанти – *Окей, діду* або *Та досить уже*. У цьому випадку перекладацьке рішення залежить від цільової аудиторії, адже для молодіжної культури форма «*didu*» сприймається як природний і зрозумілий аналог.

Перекладач виступає не лише посередником між культурами, а й комунікативним стратегом. Л. Венуті виокремлює дві базові перекладацькі стратегії – *доместикацію* та *форенізацію* [Venuti : 23]. Наприклад, американське поняття *Thanksgiving* можна передати як *День подяки* – це приклад доместикації, тобто адаптації іноземного елемента до норм цільової культури. Натомість залишення форми *Thanksgiving* свідчить про застосування стратегії форенізації, яка підкреслює культурну специфіку іншої мови.

Розглянемо ще один приклад із соціальних мереж. В англомовному просторі Twitter поширений вислів *stay woke*. Буквально він перекладається як *залишайся пробудженим*, але в українській практиці вживають такі варіанти: *будь свідомим, тримайся насторожі, будь пильним*. У цьому випадку спостерігаємо різні перекладацькі стратегії – від дослівної кальки до адаптивного переосмислення, спрямованого на відтворення соціально-культурних конотацій.

Професійний перекладач прагне досягти інформаційної та комунікативної еквівалентності між перекладом і оригіналом, проте ця еквівалентність має відносний характер. Абсолютна ідентичність перекладу оригіналу є неможливою, оскільки ступінь зближення текстів залежить від майстерності перекладача, мовних і культурних розбіжностей, історичного контексту, способу перекладу та типу тексту. У перекладознавстві термін “еквівалентність” уживається не як синонім “тотожності”, а як позначення рівноцінності змісту, що й зумовлює вибір цього поняття через його меншу семантичну категоричність.

Комунікативний переклад завжди враховує контекст функціонування тексту – його жанр, стиль і комунікативну ситуацію. Як наголошує Ю. Найда, “еквівалентність полягає не в словах, а в реакції адресата” [Nida : 24].

У романі Е. Гемінгвея *The Old Man and the Sea* фраза *Man is not made for defeat* має кілька перекладацьких інтерпретацій: *Людина створена не для поразки* (буквально) та *Людину не можна перемогти* (прагматично посиленний варіант, що викликає глибший емоційний відгук у читача).

У медіапросторі спостерігаємо схожу ситуацію: фразу *climate emergency* деякі ЗМІ перекладають як *кліматична надзвичайна ситуація*, тоді як інші – як *кліматична криза*. У другому випадку активується емоційно-прагматичний потенціал вислову, що має сильніший мобілізуючий ефект. У соціальних мережах, зокрема у TikTok-трендах, вираз *It's giving...* перекладається як *це виглядає як...* або *це прям...*. Тут важливо не стільки передати буквальний зміст, скільки відтворити модну інтонацію й прагматику підтекст висловлювання, який формує естетику цифрового дискурсу.

Комунікативні аспекти перекладу засвідчують, що кожен текст є не лише сукупністю

мовних знаків, а й актом міжкультурної комунікації. Перекладачеві доводиться постійно балансувати між точністю й адаптацією, між чужим і своїм, між буквою оригіналу та очікуваною реакцією адресата. Як слушно підкреслює С. Баснетт, “переклад – це не лише трансфер мов, а й трансфер інтенцій” [Bassnett : 67].

У сучасній науці перекладач розглядається не лише як “двомовна особа”, а як медіатор культурних кодів і смислів [Lefevere : 15]. Адже будь-який текст несе у собі національно-культурні конотації, які не завжди можуть бути передані буквально. Від перекладача вимагається не лише досконале володіння мовами, а й висока культурна компетентність [Bassnett].

Дослідження слів-реалій має особливу цінність у зв'язку з їхньою роллю у художньому творі, адже вони репрезентують національну своєрідність і культурний досвід народу. Національно-культурна семантика таких одиниць допомагає проникнути у ментальність носіїв мови, у їхні фонові знання, що формують смислову глибину висловлювання. Необхідно зазначити, що роль культурно-маркованої лексики у художньому тексті залишається недостатньо дослідженою в сучасній науці, а отже, вимагає подальшого теоретичного осмислення. Вивчення слів-реалій є також важливим у контексті інтерпретації художніх текстів, оскільки категорія реалій має складну, багатовимірну природу й потребує спеціального підходу до класифікації та перекладу [Кальниченко : 54].

Реалії – це “мовні одиниці, що позначають предмети та явища специфічні для певної культури” [Гудманян 2000 : 34]. Вони становлять одну з найскладніших проблем у перекладі, оскільки поєднують мовний, культурний і когнітивний аспекти. Деякі реалії за своєю природою наближаються до власних імен, наприклад: *der Weihnachtsmann*, *das Rotkäppchen*, *der König-Drossel* тощо. Інші можуть відходити від літературної норми, належачи до діалектної, розмовної чи жаргонної лексики, що ще більше ускладнює процес перекладу.

Отже, визначальною рисою реалій є їхній національно-культурний колорит. Саме задача цього колориту при перекладі тексту з однієї мови на іншу становить основну проблему перекладача, який має знати баланс між змістовою точністю та культурною автентичністю.

Показовим є переклад із японської кулінарної лексики: слово *sushi* вже стало звичним запозиченням в українській мові, тоді як назву страви *okonomiyaki* зазвичай залишають без перекладу, додаючи пояснення, оскільки в українській кулінарній традиції відсутній адекватний відповідник.

Інший приклад – англійський концепт *the American Dream*. Український відповідник *американська мрія* передає загальний зміст, але не містить того історико-культурного підтексту, який має цей вислів для англомовної аудиторії. Тому перекладач може доповнювати переклад коментарем або вживати адаптивну форму, наприклад: *мрія про успіх у США*.

У сучасному науковому перекладознавчому дискурсі зростає усвідомлення глобальної посередницької ролі перекладу як засобу формування як національного, так і міжнаціонального культурного простору. Переклад з'єднує народи, країни й культури як на синхронічному рівні, так і на діахронічному рівні. У контексті міжкультурного посередництва переклад розглядається як ключ до осмислення творчості в культурному вимірі, адже саме культура дозволяє відокремити поняття творчості від ширших категорій розвитку та еволюції. Кожен переклад є не лише мовним, а й концептуально-культурним явищем, тому йдеться не просто про передачу змісту з однієї мови іншою, а про перенесення смислів із культури в культуру. Більшість культур у світі розвивається за активної участі перекладу, як усного, так і письмового, а також завдяки трансляції жанрів, мотивів, сюжетів і навіть моделей поведінки, що реалізує інтертекстуальну та культуроутворюючу функцію перекладу [Ребрій : 26].

У цифрову добу особливої ваги набуває локалізація – адаптація текстів, програмного забезпечення чи відеоігор до культурних і мовних норм цільової аудиторії. Як зазначає Л. Венуті, “переклад завжди здійснюється в напрузі між глобалізацією та локалізацією” [Venuti : 23]. У перекладах коміксів і кіновсесвітів *Marvel* і *DC* імена головних героїв часто залишають без змін – *Spider-Man*, *Batman*, – адже вони функціонують як глобальні бренди. Натомість імена другорядних персонажів часто адаптуються відповідно до фонетичних і культурних

норм української мови: *The Joker* → *Джокер*, *Harley Quinn* → *Гарлі Квін*. Це приклад балансу між міжнародною впізнаваністю та локальними перекладацькими традиціями.

Поняття *Black Lives Matter* найчастіше перекладається українською як “*Життя чорних мають значення*”, проте деякі медіа свідомо залишають оригінальну форму без перекладу, щоб підкреслити глобальний і політичний масштаб руху.

Меми на кшталт *Netflix and chill* у буквальному перекладі – “*Netflix і розслабитись*” – втрачають прихований сексуальний підтекст, тому українські адаптації на кшталт “*Нетфлікс і більше*” чи “*Нетфлікс і романтика*” є культурно виправданими й прагматично точнішими варіантами. Важливо пам'ятати, що переклад завжди відбувається в умовах культурної асиметрії, адже не всі поняття та концепти мають прямі відповідники в іншій мовній системі. У таких ситуаціях перекладач змушений обирати між різними стратегіями:

- *транскрипцією* (*sushi* → *суші*);
- *калькуванням* (*brainstorm* → *мозковий штурм*);
- *або адаптацією контексту* (*Thanksgiving* → *День подяки*).

Як підкреслює А. Лефевр, “переклад є не відтворенням тексту, а його культурною реконфігурацією” [Lefevere : 15], тобто кожен переклад – це активне творення нового тексту в межах іншої культури.

Культурологічний аспект перекладу свідчить, що адекватне відтворення оригіналу неможливе без занурення в систему культурних кодів, символів і цінностей. Перекладач постійно балансує між “своїм” і “чужим”, між локалізацією та глобалізацією, визначаючи, що саме має залишитися чужим, а що – стати зрозумілим для цільового читача. У цьому контексті він постає не лише мовним посередником, а й культурним аналітиком і стратегом комунікації, який формує нову інтерпретаційну реальність між культурами.

Висновки. Дослідження лінгвальних, комунікативних і культурологічних аспектів перекладу засвідчує, що перекладацька діяльність не може обмежуватися механічним відтворенням змісту іншою мовою. Переклад постає не лише як трансфер інформації, а як повноцінний

акт культурної комунікації, у якому перекладач виконує функції аналітика, стратега й культурного посередника. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та міжкультурної взаємодії ця роль перекладача набуває ще більшої ваги, адже саме він забезпечує діалог культур і формування спільного смислового простору.

Переклад як форма інтерпретації оригінального тексту передбачає транспонування літературного твору з урахуванням ідеологічних позицій автора, його світогляду, культурних цінностей і соціального контексту. Відтворюючи

текст, перекладач може модифікувати мовну форму, проте повинен зберегти достовірність історичних реалій, традицій, обрядів, геополітичних обставин і характеристик персонажів. У процесі перекладу виникає співвіднесення реалій вихідної та цільової культур, що відкриває можливість для інтерпретацій нашарувань, зумовлених індивідуальністю перекладача. Саме особистість перекладача перетворює переклад на акт творчого переосмислення, у результаті якого твір здобуває нове життя в іншій мовно-культурній системі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гете Й. В. Поезія і правда : збірник / упоряд., пер. Б. М. Гавришкова. Київ : [б.в.], 1982. 320 с.
2. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2000. 44 с.
3. Демецька В. В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології // *Вісник СумДУ. Філологічні науки*. 2007. № 1, т. 2. С. 96–102.
4. Зарицький М. С. Переклад : створення та редагування. Київ : Парламентське вид-во, 2004. 220 с.
5. Кальниченко О. Лінгвокультурологічні аспекти перекладу. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 212 с.
6. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підручник. Вінниця : Нова книга, 2006. 384 с.
7. Коломієць Л. Теорія і практика художнього перекладу. Київ : Либідь, 2011. 312 с.
8. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу. Київ : Дніпро, 1971. 215 с.
9. Мірам Г. Е., Дейнеко В. В. Основи перекладу. Київ : Ніка-Центр, 2002. 237 с.
10. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 312 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – К., 2006. 716 с.
12. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 10. С. 383.
13. Чередниченко О. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 240 с.
14. Bassnett S. Reflections on translation. Bristol : Multilingual Matters, 2011. 160 p. (p. 67).
15. Bassnett S. Translation studies. London : Routledge, 2002. 210 p.
16. Bosa T. S. Maryanko Ya. H. Reproduction of National and cultural peculiarities of Goethes works in the original and translation: the problem of adequacy in translation // *Науковий Вісник Міжнародного Гуманітарного Університету*. Одеса, 2024. С. 246.
17. Isère V. The process of reading: phenomenological approach // *Anthology of World Literature and Critical Thought of the Twentieth Century*. London, 1996. P. 175.
18. Lefevere A. Translation, rewriting and the manipulation of literary fame. London : Routledge, 1992. 215 p.
19. Marianko, Y., Bosa, T., Kartel, T., & Lazarchuk, S. Linguistic gaps in focus: comparative aspect of Ukrainian and German languages. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 4(1), 2025. С. 105–113.
20. Nida E. A. The theory and practice of translation. Leiden : E. J. Brill, 1969. 331 p.
21. Schroder K. The Language of Advertising. New York : Blackwell Publishers Ltd., 1990. 256 p.
22. Venuti L. The translator's invisibility: A history of translation. London : Routledge, 1995. 368 p.
23. Vermeer H. J. Skopos and commission in translational action. Helsinki : Oy Finn Lectura Ab, 1989. 250 p.

REFERENCES

1. Hete Y. V. (1982). Poeziia i pravda : zbirnyk / uporiad., per. B. M. Havryshkova. Kyiv : [b.v.]. 320 s.
2. Hudmanian A. H. (2000). Vidtvorennia vlasnykh nazv u perekladi : avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk : 10.02.16. Kyiv. 44 s.
3. Demetska V. V. (2007). Adaptatsiia yak poniattia perekladoznastva y kulturolohii // *Visnyk SumDU. Filolohichni nauky*. № 1, t. 2. S. 96–102.
4. Zarytskyi M. S. (2004). Pereklad : stvorennia ta redahuvannia. Kyiv : Parlamentske vyd-vo. 220 s.
5. Kalnychenko O. (2018). Linhvokulturolohichni aspekty perekladu. Kyiv : Vydavnychy dim Dmytra Buraho. 212 s.

6. Kyiak T. R., Ohui O. D., Naumenko A. M. (2006). *Teoriia ta praktyka perekladu (nimetska mova) : pidruchnyk*. Vinnytsia : Nova knyha. 384 s.
7. Kolomiets L. (2011). *Teoriia i praktyka khudozhnoho perekladu*. Kyiv : Lybid. 312 s.
8. Koptilov V. V. (1971). *Aktualni pytannia ukrainskoho khudozhnoho perekladu*. Kyiv : Dnipro, 1971. 215 c.
9. Miram H. E., Deineko V. V. (2002). *Osnovy perekladu*. Kyiv : Nika-Tsentr. 237 s.
10. Rebrii O. V. (2012). *Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi : monohrafiia*. Kharkiv : KhNU im. V. N. Karazina. 312 s.
11. Selivanova O. (2006). *Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia*. Poltava : Dovkillia – K.. 716 s.
12. Franko I. Ya. (1976-1986). *Zibrannia tvoriv : u 50 t*. Kyiv : Naukova dumka. T. 10. S. 383.
13. Cherednychenko O. (2007). *Pro movu i pereklad*. Kyiv : Lybid. 240 s.
14. Bassnett, S. (2011). *Reflections on translation*. Bristol : Multilingual Matters. 160 p. (p. 67).
15. Bassnett, S. (2002). *Translation studies*. London : Routledge. 210 p.
16. Bosa, T., & Maryanko, Ya. (2024). *Reproduction of national and cultural peculiarities of Goethe's works in the original and translation: The problem of adequacy in translation // Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu*. Odesa. P. 246.
17. Isère, V. (1996). *The process of reading: Phenomenological approach // Anthology of World Literature and Critical Thought of the Twentieth Century*. London. P. 175.
18. Lefevere, A. (1992). *Translation, rewriting and the manipulation of literary fame*. London : Routledge. 215 p.
19. Marianko, Y., Bosa, T., Kartel, T., & Lazarchuk, S. (2025). *Linguistic gaps in focus: Comparative aspect of Ukrainian and German languages. International Science Journal of Education & Linguistics*, 4(1). PP. 105–113.
20. Nida, E. A. (1969). *The theory and practice of translation*. Leiden : E. J. Brill. 331 p.
21. Schroder, K. (1990). *The language of advertising*. New York : Blackwell Publishers. 256 p.
22. Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. London : Routledge. 368 p.
23. Vermeer, H. J. (1989). *Skopos and commission in translational action*. Helsinki : Oy Finn Lectura Ab. 250 p.

YA. H. MARYANKO

PhD, Associate Professor,

*Head of the Department of Language Competence and International Communication,
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odesa, Ukraine*

E-mail: maryanko.yanina@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-7936-2562>

T. S. BOSA

*Senior Lecturer at the Department of Language Competence and International Communication,
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odesa, Ukraine*

E-mail: tatabosaya2007@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-0806-6528>

S. F. LAZARCHUK

*Senior Lecturer at the Department of Language Competence and International Communication,
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odesa, Ukraine*

E-mail: lazarchuk7@odaba.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-0745-9151>

MODERN LINGUISTIC RESEARCH OF TRANSLATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN AND UKRAINIAN TRENDS: LINGUISTIC, COMMUNICATIVE AND CULTURAL DIMENSIONS

The article offers an in-depth exploration of the linguistic, communicative, and cultural aspects of translation in light of contemporary theories and practical approaches. The translator is viewed not merely as a mediator between two linguistic systems, but as an active participant in the dialogue of cultures – responsible for the effective transmission of meanings, values, and stylistic nuances.

Particular attention is devoted to linguistic transformations, including lexical, grammatical, and phonostylistic shifts that occur during the translation process. These transformations are presented as essential tools for achieving equivalence and preserving the expressive potential of the source text. At the communicative level, the article examines strategies of adaptation to the target audience's expectations, the maintenance of the original's pragmatic function, and the negotiation of intercultural differences in the construction of the meaning.

The cultural dimension of translation is analyzed through the reproduction of cultural codes and symbols, as well as the transfer of nationally specific elements such as realia, metaphors, idioms, and forms of address. The article argues that translation extends beyond formal substitution and requires deep intercultural competence – the ability to anticipate the target audience's reception and a keen sensitivity to the dynamics of cultural interaction.

The study integrates insights from linguistics, communication studies, translation theory, and cultural studies. Examples drawn from literary texts, journalistic discourse, and social media illustrate the diverse challenges of translation and the strategies used to overcome them. The findings highlight the necessity of flexible and creative approaches in translation practice, underscoring the translator's dual role as both interpreter and co-creator of meaning within the globalized communicative space.

Key words: translation, transformations, literary text, cultural studies, discourse, realia, adaptations, space.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025